

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Τέταρτος

Συνδρομή ἑτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους, καὶ εἶνε ἑτήσιαι.— Πραξίον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

14 Ἀυγούστου 1877

ΔΗΜΩΔΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Συνέχεια· ἰδὲ σελ. 497.

Ε΄

Ὅτι ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ εἶναι γεγονός· προφανέστατον, ὅπερ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ν' ἀποδείξωμεν· τὸ μόνον ζήτημα εἶναι ἐὰν ἡ ἐνέργεια αὐτῆς εἶναι αὐτοκίνητος ἢ ἑτεροκίνητος, καὶ ἐὰν δυνάμεθα εἰς τὰ δύο προηγουμένα προσόντα, τὴν ἐνότητα καὶ ταυτότητα, νὰ προσθέσωμεν ὡς τρίτον τὴν αὐτενέργειαν.

Οἱ ὕλισται φυσικῶ τῷ λόγῳ θεωροῦσι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ὡς ἀναγκαῖον μηχανισμόν, ἐξαρτώμενον ἐκ τοῦ ἀναγκαίου μηχανισμοῦ τοῦ σώματος καὶ εἰς αὐτὸν ἀναγόμενον, καὶ ἀρνοῦνται αὐτῇ πᾶσαν αὐτενέργειαν. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνιαῖόν τι καὶ ταυτούσιον, ἕτερον παρὰ τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν, ἀδύνατον φαίνεται ἀπ' ἀρχῆς νὰ μὴ ἔχη ἰδίαν ἐνέργειαν. Πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι εἰς ἀδιάκοπον κίνησιν, ἥτοι ἐνέργειαν, καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς ἀνάγοντας τὰ πάντα εἰς τὴν ὕλην, ἡ ὕλη κινεῖται ἀκαταπύστως ὑπὸ ἐσωτερικῆς τινος δυνάμεως, ἥτις παράγει πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου. Ἡρεμία δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐν τῷ πνεύματι. Τὸ μόνον ζήτημα εἶναι, ὡς ἐλέγομεν, ἐὰν καὶ ἡ ἐν τῷ πνεύματι ἐνέργεια ἀνάγεται εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ὕλης.

Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου δύο μέσα ἔχομεν, τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν παρατήρησιν. Τὰ δύο ταῦτα μέσα βοηθοῦνται ἀμοιβαίως, ἐὰν ἠξέσομεν νὰ τὰ μεταχειρισθῶμεν, καὶ πρέπει νὰ μᾶς φέρωσιν εἰς τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον, ὡς δύο ἀντίθετοι γραμμικαὶ αἵτινες συναπαντῶνται εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον.

Ἄς ἀρχίσωμεν ἔξωθεν. Ἐὰν ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς παράγεται καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ σώματος, πρέπει νὰ εὐρωμεν τὸν σύνδεσμον τῆς παραγωγῆς καὶ ἐξαρτήσεως ἐν τῇ ἐπαφῇ τοῦ ἡμετέρου ὀργανισμοῦ πρὸς τὰ περι αὐτὸν στοιχεῖα. Ἡ ἐξωτερικὴ ὕλη ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ ὀργανισμοῦ, παράγει ἐν αὐτῇ ποικίλας ἀλλοιώσεις, καὶ μεταξὺ τῶν ἀλλοιώσεων τούτων πρέπει νὰ εὐρωμεν ἐκεῖνα τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν νόησιν, βούλησιν, συλλογισμόν κλ., ἥτοι τὰ πνευματικὰ φαινόμενα ἴδια τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. Τότε, ἀλλὰ τότε μόνον

δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως τῶν ὕλικῶν φαινομένων, ὅτι ἐκ τούτων ἐξαρτῶνται, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἰδίαν ἐνέργειαν δὲν ἔχει. Τώρα τί διδάσκουσιν ἡμᾶς περὶ τούτου αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι;

Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐμελέτησαν καὶ μελετῶσι καθ' ἐκάστην τὴν ἐπαφὴν ταύτην τοῦ ἡμετέρου ὀργανισμοῦ πρὸς τὰ περι αὐτὸν στοιχεῖα, καὶ εὐρίσκουσιν ὅτι τὰ μόρια τῆς ἐξωτερικῆς ὕλης κινούμενα παράγουσιν ἀνάλογον κίνησιν ἐν τοῖς μορίοις τοῦ ὀργανισμοῦ, ἥτις λέγεται ἐντύπωσις, καὶ ὅτι ἡ κίνησις αὕτη μεταδίδεται διὰ τῶν νεύρων εἰς τὸ κέντρον τοῦ νευρικοῦ συστήματος· ἀνεκάλυψαν μέχρι τινὸς τοὺς νόμους καθ' οὓς γίνεται καὶ μεταδίδεται ἡ ἐντύπωσις, καὶ πολλὰ μικροσκοπικὰ παρατηρήσεις γίνονται καθ' ἐκάστην πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν νόμων τούτων, ἀλλ' ἀφ' οὗ φθάσωσιν εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς μεταδόσεως αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι δὲν μᾶς λέγουσι ποῖον εἶναι τὸ ἀποτελεσματικὸν τῆς ἐντυπώσεως, πῶς ἡ ἐντύπωσις μεταβάλλεται εἰς αἴσθησιν· πολὺ ὀλιγώτερον μᾶς λέγουσι τί εἶναι ἡ αἴσθησις, τί εἶναι ἡ ἀντιλήψις, καὶ ποῖα εἶναι τὰ ἀναρίθμητα φαινόμενα τὰ ὁποῖα ἔρχονται ἀκολούθως μετὰ τὸ φαινόμενον τῆς ἀντιλήψεως, συνδυάζονται μετ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ συγκροτοῦσι τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τῆς διανοίας. Ἴνα μάθωμεν τί εἶναι ἡ αἴσθησις, τὸ πρῶτον τοῦτο γεγονός τοῦ πνεύματος καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον τὸ ὕλικώτερον, καθ' ὅσον ἐκ τῆς ὕλικῆς ἐντυπώσεως παράγεται, ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ἐξωτερικὴν παρατήρησιν, καὶ νὰ προσδράμωμεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν, ἥτις μόνη δύναται νὰ μᾶς εἴπῃ τί εἶναι, διότι ἡ αἴσθησις οὐδέποτε προέκυψεν ἐκ τῆς φυσικῆς ἢ χημικῆς ἀναλύσεως, καὶ ἐὰν ὑποθέσῃτε ἄνθρωπον οὐδέποτε λαβόντα ἐν ἑαυτῷ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀκοῆς, ὅσω και ἀνμελετήσῃ τοὺς νόμους τῆς διαδόσεως τοῦ ἤχου καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὠτὸς οὐδέποτε θέλει καταλάβῃ τί εἶναι ἡ αἴσθησις τοῦ ἤχου. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Καὶ τί μᾶς λέγει ἡ ἐσωτερικὴ παρατήρησις περὶ αἰσθήσεως; Μᾶς λέγει ὅτι· ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι κίνησις μορίου ὡς ἡ ἐντύπωσις, ἀλλ' ἕτερόν τι, ὁσφρησις, γεῦσις, ὄρασις, ἀκοή, αἵτινες ἔχουσιν

ιδίους χαρακτήρας, ὅτι ἡ ἐντύπωσις εἶναι ἀπλῆ ἀφορμὴ ἐξ ἧς γεννᾶται ἡ αἴσθησις, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε, οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐνίοτε αἰσθήσεις ἄνευ προηγουμένης ἐντυπώσεως ὡς ἐπίσης ἐντυπώσεις ἄνευ αἰσθήσεως, ὅτι ἵνα γεννηθῇ ἐκ τῆς ἐντυπώσεως αἴσθησις ἀπαιτεῖται συνέργειά τις ἢ τοῦλάχιστον μὴ ἀντενέργεια τῆς ψυχῆς, ὅτι αὕτη δύναται ν' ἀντενέργησεν κατὰ τῶν ἐντυπώσεων, καὶ ἀντενερῆσεν ἐνίοτε τοσοῦτον, ὥστε αἱ σφοδρότεροι παρέρχονται ἀνεπαίσθητοι, ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἐξ αὐτῆς ἐξαρθᾶται νὰ καταστήσῃ ζωηρότερας ἐντυπώσεις τινὰς δι' ἰδίαις προσπαθείαις, ἣν προσοχὴν ὀνομάζομεν, ἐνισχύουσα αὐτάς χωρὶς νὰ προσθήσῃ οὔτε ἐν μόριον εἰς τὴν ὕλην, οὔτε ἓνα βαθμὸν ἐντάσεως εἰς τὴν ὑποκινουσαν αὐτὴν δύναμιν, ὅτι παρομοίως δύναται νὰ προσέξῃ εἰς ἐν μόνον στοιχεῖον τῆς ἐντυπώσεως καὶ νὰ παραβλέψῃ τὰ ἄλλα, δύνανται τοῦτέστι ν' ἀνκλύσῃ τὴν αἴσθησιν εἰς τὰ ἐλάχιστα αὐτῆς μόρια, ν' ἀποσπάσῃ ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῆς λεγομένης ἀφαιρέσεως, νὰ κρίνῃ μεταξὺ αὐτῶν καὶ νὰ τὰ συνδυάσῃ ἄλλως ἢ ὡς εἶναι ἐν τῇ φύσει, ἐπεξεργαζομένη οἰκοθεν καὶ ἀφ' ἑαυτῆς; τὰ διδόμενα τῆς αἰσθήσεως. Ταῦτα διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἐσωτερικὴ παρατήρησις περὶ αἰσθήσεως, καὶ ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ἀναντιρρήτως ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει ἰδίαν ἐνέργειαν σχετιζομένην πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ὕλης, ἐξαρθωμένην ἐνίοτε ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε, οὐχὶ κατ' ἀνάγκην.

Ἐὰν δὲ ταῦτα διδάσκει ἡ ἐσωτερικὴ παρατήρησις περὶ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ὡς πρὸς τὴν αἴσθησιν, τί ῥητέον περὶ τῶν ἄλλων φαινομένων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ πνεύματος; Πῶς ἡ αἴσθησις γίνεται μνήμη καὶ ἀνάμνησις, πῶς ἀνανεοῦται, ἀφ' οὗ ἐπὶ μικρὸν ἐφαίνετο ἐξαλειφθεῖσα, πῶς γίνεται ἡ σύζευξις τῶν ἐνοιῶν, τί εἶναι ἡ γενίκευσις, τί ὁ συλλογισμὸς, τί ἡ φαντασία, τί ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια κλ.; Ἐν ταῦθα αἱ ἀποδείξεις τῆς ἰδιαιτέρας τῆς ψυχῆς ἐνεργείας εἶναι τόσῳ πολυπληθεῖς ὥστε ἀδυνατούμεν νὰ τὰς ἀναφέρωμεν, διότι ὅσῳ ἀπομακρυνόμεθα τῆς αἰσθήσεως καὶ προχωροῦμεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ψυχῆς, κατὰ τοσοῦτον κατανοοῦμεν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς ἄλλον κόσμον ἔχοντα ἰδίαν φύσιν, ἰδίους νόμους, ἴδιον προορισμόν. Περὶ τούτων περιοριζόμεθα εἰς μίαν μόνην παρατήρησιν. Πᾶσαι αἱ λειτουργίαι τοῦ σώματος ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν ὀργάνων δι' ὧν τελουνται, καὶ νοοῦμεν ἐντελῶς διατιῆναι τὴν λειτουργίαν ἀπαιτεῖ τὸ δεῖνα ὄργανον καὶ διατιῆναι καὶ πῶς τοῦτο ἔχει ἀρμόζουσαν εἰς τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ κατασκευὴν. Ἐὰν παραβάσωμεν λ.χ. τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, τὴν ἀναπνοὴν, τὴν πέψιν πρὸς τὰ ὄργανα δι' ὧν γίνονται, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ὄργανον εἶναι τρόπον τινὰ ἢ εἰκὼν τῆς λειτουργίας, ἀν-

τιστοιχεῖ πρὸς αὐτὴν, καὶ αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἐκεῖνο, καὶ διὰ τοῦτο αἱ περὶ τὸ σῶμα ἐπιστήμαι δύνανται νὰ παραδοθῶσι δι' ὕλικῶν σχημάτων, καὶ οὐδόλως δυσκολευόμεθα νὰ καταλάβωμεν ὅτι ἐν ῥευστῶν λ.χ. δὲν δύναται νὰ κυκλοφορήσῃ εἰμὴ διὰ τινων σωλήνων καὶ ἀγωγείων, καὶ ὅτι ἵνα μεταδοθῇ τὸ φῶς ἢ ὁ ἤχος, ἀπαιτοῦνται ἰδιαιτέροι τινὲς κατασκευαί, αἵτινες ἐλλόγως ἀντιστοιχοῦσιν πρὸς τὴν λειτουργίαν εἰς τὴν προωρίσθησαν. Ἄλλ' ἐὰν ἡ νόησις εἶναι λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου, ἢ, ὡς ἔλεγεν ὁ Βρουσαῖς, ἔκκρισις αὐτοῦ, δὲν βλέπομεν ποῖα ἐν αὐτῷ τὰ ὄργανα τῆς λειτουργίας ταύτης; ποῖον τὸ ὄργανον λ.χ. τῆς ἀναμνήσεως; διὰ τίνος χημικῆς ἐνεργείας ἀναζῶσιν ὡς παλίμψηστα αἱ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξαλειφθεῖσαι ἰδέαι; διὰ τίνος ὕλικῆς κατασκευῆς ἐξέρχονται ἄλλαι ἐξ ἄλλων αἱ ἰδέαι δυνάμει τοῦ συλλογισμοῦ; πῶς συνδυάζονται κατὰ τινὰς τύπους οὐδόλως ὑπάρχοντας ἐν τῷ κόσμῳ, οἷα τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη; πῶς ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν ἔννοια καὶ ἀρχαὶ ὧν τὰ ἀντικείμενα πρὸς οὐδὲν ὕλικόν ἀντιστοιχοῦσιν, οἷον ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου τόπου καὶ χρόνου, ἡ ἀρχὴ ὅτι πᾶν φαινόμενον πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ τίνος αἰτίου; ποῦ εἶναι ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αἱ πρὸς παραγωγὴν τοιοῦτων νοημάτων κατάλληλοι παρασκευαί; Ὅσοι καὶ ἂν ἀναλύσωμεν τὴν ἐγκεφαλικὴν ὕλην, οὐδὲν τοιοῦτον εὐρίσκομεν. Πλὴν μικρῶν τινων διαφορῶν ὄγκου καὶ σχήματος, ὁ ὄργανισμὸς ὅλων τῶν ἐγκεφάλων ὅσους ἀνέλυσε μέχρι τοῦδε ἡ ἐπιστήμη εἶναι ὁ αὐτὸς, οὔτε δυνατὸν εἶναι νὰ καταλάβωμεν ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης ποῖον εἶναι ἐν αὐτοῖς τὸ ὄργανον τοῦ συλλογισμοῦ, ποῖον τὸ τῆς ἐπιστημονικῆς γενικέσεως ἢ τῆς ποιητικῆς φαντασίας, καὶ πῶς τὰ ὄργανα ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς νοητικῆς ἐνεργείας. Ἀδύνατον νὰ καταλάβωμεν ἐκ τῆς ἐπιβλέψεως τοῦ ἐγκεφάλου ἐὰν ὁ φέρων αὐτὸ ἦτο ἐπιστήμων ἢ καλλιτέχνης, ἐὰν εἶχεν ἔξοχον τὴν μνήμην ἢ ἰσχυρὸν συλλογισμὸν ἢ ζωηρὰν τὴν φαντασίαν, ὡς διὰ τῆς ἐπιβλέψεως τῶν σωματικῶν ὀργάνων κατανοοῦμεν ἐὰν ἦτο εὐρωστος ἢ ἄρρωστος, ἐὰν εἶχε τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα ἰδιοσυγκρασίαν, τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα διάθεσιν. Ἡ νοητικὴ ἐνέργεια γίνεται, τοῦτο εἶναι βέβαιον, τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ διὰ τῆς συνειδήσεως ἐσωτερικὴ παρατήρησις, ἀλλὰ πῶς γίνεται, τοῦτο δὲν διδάσκει ἡ ἐξωτερικὴ παρατήρησις, ἡ ἐπιστήμη τοῦ σώματος, διότι οὔτε τὰ ὄργανα τῆς ἐνεργείας ταύτης εὐρῆκεν, ἂν καὶ τὰ ἐζήτησεν, οὔτε ἡ νοητικὴ ἐνέργεια ἀντιστοιχεῖ ποσῶς πρὸς ὕλικὰς καὶ ὀργανικὰς λειτουργίας. Ἡ ἐπιστήμη τῆς ὕλης φέρει ἡμᾶς εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ δὲν εἰσάγει εἰς αὐτὴν, καὶ ὅσῳ προοδεύσῃ ἡ ἐπιστήμη τῆς ὕλης, θέλει πάντοτε ἀνακαλύψει πολλότητα πολλὰ πλασιαζομένων καὶ διακριομένων ἐπ' ἀπειρον,

μόρια ἐντὸς μορίων ἐλκόμενα πρὸς ἄλληλα καὶ συγκρατούμενα διὰ τῆς ἐλξεως καὶ παράγοντα ἀναριθμήτους συνδυασμούς, ἀλλὰ καθὼς δὲν εὐρῆκεν οὔτε τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς οὔτε τὴν ἐνόητα καὶ ταυτότητα τῆς ψυχῆς, ὡσαύτως δὲν θέλει εὑρεῖ οὔτε τὴν ἀρχὴν οὔτε τοὺς νόμους τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας. Ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ἄλλης φύσεως, ἔχει ἄλλους νόμους, γινώσκεται καὶ μελετᾶται δι' ἄλλων μέσων· νὰ μὲν σχετίζεται πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ σώματος, συναρμολογεται μετ' αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν ἐξαρτᾶται ἀναγκαιῶς ἐξ αὐτῆς, δὲν προσδιορίζεται ὑπ' αὐτῆς, καὶ εἶναι κυρίως καὶ πραγματικῶς αὐτενέργεια.

Ἐὰν δὲ ἀπεδείχθη ὅτι ὑπάρχει ἐν ἡμῖν αὐτενέργεια, ἀπεδείχθη δι' αὐτοῦ τούτου ὅτι ὑπάρχει ἐλευθερία, διότι ἐὰν ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνέργεια ἐνικαίου τινὸς καὶ τυτουσίου στοιχείου μὴ ταυτιζομένου μετὰ τοῦ σώματος ἐν ᾧ ὑπάρχει, ἔπεται ὅτι οὐδὲ μετὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ σώματος ταυτίζεται, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ σώματος ἐπικρατεῖ ἡ ἀνάγκη, ἔπεται ὅτι δὲν ἐπικρατεῖ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐπομένως εἶναι ἐλευθέρα. Ἀλλὰ μέχρι τίνος εἶναι ἐλευθέρα, πῶς ἡ ἐλευθέρα ἐνέργεια τῆς ψυχῆς συνδυάζεται μετὰ τὴν ἀναγκαιάν ἐνέργειαν τῆς ὕλης καὶ ποῖα τὰ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου ἀποτελέσματα, περὶ τούτων ἐν τοῖς ἐπομένοις.

*Ἐπειτα συνέχεια.

II. ΒΡΑΥΛΑΣ.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΛΛΑΣ ;

Οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Ἱστορίας φιλοσοφῆσαντες ἠξίωσαν, ὅτι ἄμεσον ἐπιβρόχον ἀσκει ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὡς ἀτόμου, καὶ ὡς κοινωνίαν ἀποτελοῦντος, τὸ κλίμα καὶ αἱ γεωγραφικαὶ περιστάσεις· πολλοὶ δὲ, ἐμμένοντες ἀπολύτως εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτήν, κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἀμέσου ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπιβροχῆς τῆς χώρας, ἣν κατοικεῖ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι καταδικασμένοι λαοὶ τινες νὰ ὦσι στάσιμοι ἐν τῷ πολιτισμῷ, ἢ νὰ μὴ χωρῶσιν ἐπέκεινα σημείων τινῶν, ἐν τῇ πορείᾳ τῇ προοδευτικῇ τῆς ἀνθρωπότητος.

Δὲν θίγομεν τὴν συζήτησιν τοῦ θέματος τούτου· διότι, ὡς συμπεραίνει ὁ ἀναγνώστης, προῶρισται νὰ ὀδηγήσῃ αὕτη εἰς ἀναπτύξεις, αἵτινες, ὅσω ἂν βραχυνοῦσιν, ἔσονται πάντοτε εὐρεῖαι καὶ μακράι, ἄρα μὴ οἰκεῖται ἐν δημοσιεύματι, οἷον ἡ μικρὰ Ἐστία αὕτη. Ἀλλ' οὐχ ἦτον, καὶ ἂν τις μὴ ἐπιμεῖνῃ νὰ παραδεχθῆ ἀπολύτως τὸ δόγμα, οὗ ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, καὶ νὰ σῆρῃ ἐκ τούτου ἀπώτατα καὶ οἴονει μαθηματικὰ συμπεράσματα, δὲν δύναται ἐξ ἑτέρου ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἀκριβὲς τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι ἡ διασκευὴ χώρας τίνος

ὀρίζει τὸν κλάδον τῆς ἐργασίας, ἐν ᾧ προῶρισται νὰ διακριθῆ λαὸς τις, καὶ ὅτι ἡ ἐπιμέλεια εἰς τὸ τιμῆμα τοῦτο, τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῆς προορισθέν, συγκροτεῖ τὴν κυρίαν δύναμιν αὐτοῦ καὶ στερεοῖ τὴν ἐν τῇ ὁμοσπονδίᾳ τοῦ κόσμου ὑπεροχὴν του, ὅσω ἡ προσοχὴ αὐτοῦ εἰς ἀλλότρια ἐκτρέπει τοῦτον τῆς προωρισμένης τροχιάς, καὶ τὸν καθιστᾷ πλάνητα κοιήτην, ὑπεῖκοντα ἐκάστοτε εἰς τὰς δυνάμεις τῶν σωμάτων, ὧν πλησίον τυχὸν διέρχεται, ἐν τῇ ἀκανονιστῶ καὶ ἀσυνδέτῶ πορείᾳ του.

Ἐν παράδειγμα καθιστᾷ, ὡς νομίζομεν, καθαρῶτερον τὴν ἰδέαν ἡμῶν, πείθει δὲ τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ἐκτροπὸν τι δὲν ὑποστηρίζομεν, τοιαῦτα λέγοντες. Λαὸς, κατοικῶν ἐν χώρᾳ, μὴ ἐχούσῃ παράλια καὶ λιμένας, ἀλλ' ἐκτάσεις στερεῆς γῆς, μεγάλας καὶ εὐφόρους, παραχούσας ἄφθονα τὰ πρὸς τὴν τροφήν καὶ τὸν βίον αὐτοῦ ἐπιτήδεια, δύναται νὰ καταστῆ ναυτικὸς λαὸς, καὶ νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ἐμπορίαν, καὶ μάλιστα τὴν πρωτίστην, τὴν διὰ θαλάσσης; Βεβαίως οὐχί. Λαὸς, κατοικῶν, εἴτε ἐν νήσοις, εἴτε ἐν χερσοννήσῳ, ἔχων δὲ ἐκτάσεις γῆς περιορισμένας καὶ μὴ παραχούσας ἄφθονα τὰ πρὸς τροφήν, μάλιστα δὲ τοὺς δημητριακοὺς καρπούς, δύναται νὰ ζήσῃ καὶ ν' ἀναπτυχθῆ, ἄλλως ἢ ἐπιδιδόμενος εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν; Βεβαίως οὐχί. Ἰδοὺ δύο περιστάσεις, καθ' ἃς ἀναμφισβητήτως ἡ χώρα καὶ ἡ γεωγραφικὴ οἰκονομία αὐτῆς προορίζουσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν κλάδον τῆς ἐργασίας τῆς κυρίας, τῆς εἰς νεωτέραν φάσιν ἐθνικῆς καλουμένης, καὶ προχαράττουσι τὴν ὁδόν, ἣν ὀφείλει νὰ βυθίσῃ λαὸς τις, ἐὰν θέλῃ νὰ διακριθῆ. Αἱ περιστάσεις αὗται δέ, αἱ ὀρίζουσι τὸν τύπον καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐργασίας τοῦ κατοικοῦντος ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν χώραν λαοῦ, ὀρίζουσιν ἐπίσης καὶ τὴν θέσιν τῆς πολιτικῆς καὶ διεθνούς δυνάμεως αὐτοῦ. Ὁ λαὸς, ὁ κατοικῶν ξηρὰς ἐκτάσεις μεγάλας, ἄνευ παραλίων, ἢ ἐλάχιστα ἔχων, πεπερωμένως ἐπείγεται ν' ἀναπτύξῃ τὴν κατὰ ξηρὰν δύναμιν αὐτοῦ· διότι καὶ ἄλλως οὐδὲν ἕτερον δύναται νὰ πράξῃ σπουδαῖον, καθίσταται δὲ γελοῖος. Λαὸς, κατοικῶν νήσους ἢ χερσοννήσους, τὴν ναυτιλίαν δὲ καὶ τὴν ἐμπορίαν ἐξ ἀνάγκης μετερχόμενος, τὴν κυρίαν ἰσχὺν αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ στηρίξῃ ἀλλοχου ἢ ἐπὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ταύτης ἀμελῶν τὴν ὑργάνωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, παραδιδόμενος δὲ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ περὶ αὐτῆς μόνον μεριμνῶν, ἐκτρέπεται τῆς κυρίας τροχιάς αὐτοῦ, καὶ παραδίδεται ἔρμαιον τῷ προστυχόντι. Τὸ λογικώτατον καὶ ὅλως φυσικὸν συμπέρασμα τοῦτο ἐπεκύρωσεν ἡ Ἱστορία. Ἡ στοιχειώδης αὕτη φρόνησις ὑπαγορεύει ἄρα παντὶ Ἐθνεί νὰ μάθῃ πρωτίστως, ἐάν τινες πρὸ αὐτῶ ἐπιμένωσι ν' ἀρνῶνται τὰ πασιδῆλα, τίς ἢ ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀναλλοιώτου γεω-